

BSAL, 62 (2006), 135-150.

Jacint Verdaguer i Mallorca*

JOSEP MASSOT I MUNTANER

És per a mi un goig molt gran poder parlar, per invitació de la Societat Verdaguer i de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, en aquesta casa, que fou cedida a la benemèrita Societat Arqueològica Lul·liana per l'historiador i arxiver Estanislau Aguiló, fill de Tomàs Aguiló i Forteza, la "venerable figura" del qual era evocada per Jacint Verdaguer el 23 de desembre de 1884, en una carta de condol adreçada precisament al seu fill Estanislau, "Caríssim amich y senyor".¹ Estanislau Aguiló i els seus eren bons amics de la meva família, que vivia no gaire lluny d'aquí, al carrer del Palau, darrere mateix de la Seu, i vaig tenir l'avinentsa de conèixer encara una seva germana, usufructuària fins a la mort d'aquesta casa, que quan tot just començava els meus estudis universitaris em va obrir de pinta en ample les portes del seu riquíssim arxiu i de la seva biblioteca i em va explicar saboroses anècdotes del seu cosí Àngel Aguiló, fill del gran amic i mentor de Verdaguer Marià Aguiló i Fuster. D'altra banda, no podem oblidar que, com ja ha remarcat Ramon Pinyol i Torrents, Estanislau Aguiló fou director durant un temps del *Bolletí de la Societat*

* Conferència inaugural de les I Jornades d'Intercanvi Cultural organitzades per la Societat Catalana de Llengua i Literatura i la Societat Verdaguer, amb la col·laboració de la Universitat de les Illes Balears, de la Universitat de Vic, de la Institució de les Lletres Catalanes, de l'Institut d'Estudis Baleàrics, de la Societat Arqueològica Lul·liana i de la Fundació Rotger-Villalonga, feta a la sala d'actes de la Societat Arqueològica Lul·liana el 28 d'abril de 2006. Hi faig servir l'abreviatura *Ep.* per a designar l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, transcripció i notes per J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, 11 volums. Barcelona, 1959-1993.

¹ Editada per Ramon PINYOL I TORRENS: "Contribució a l'epistolari de Verdaguer. Cinc cartes disperses en arxius de Mallorca". *Anuari Verdaguer* 1992, 123.

Arqueològica Lul·liana, que encara avui honora aquesta institució centenària, en el qual trobam “amb una certa regularitat notícies i ressenyes bibliogràfiques sobre Verdaguer, sovint acompanyades de la reproducció de poemes”.²

Aquestes simples dades ja ens poden suggerir que la relació de Jacint Verdaguer amb Mallorca no fou episdica ni circumstancial, sinó que venia de lluny i que al llarg dels anys s’afirmà i es consolidà. S’inicià –no caldria ni dir-ho– a partir de la coneixença amb Marià Aguiló, decisiva per al seu futur literari, a partir dels Jocs Florals de 1865. Aguiló no solament engrescà el jove més estudiant de teologia perquè recollís i imitàs la poesia popular que encara havia mamat de la seva mare i dins l’ambient en què havia nascut i crescut, sinó que li obrí els tresors de la Biblioteca Provincial de Barcelona i dels fitxers que tenia tan gelosament guardats dins la seva calaixera, sobretot el material per al Diccionari en projecte, i més encara el posà en contacte amb els seus amics i coneguts, entre els quals, com ja sabem prou i com anirem veient, hi havia els caps de brot de la intel·lectualitat mallorquina del moment i les “joves promeses” que passaven per la Universitat de Barcelona o fins i tot alguns que s’havien establert a la ciutat dels comtes, com ara Ramon Picó i Campamar, Miquel Victorià Amer i la seva muller Victòria Peña o Miquel dels Sants Oliver.³

La primera referència extensa a la nostra illa que trobam en l’obra de Verdaguer és el poema de *Pàtria* (1888) “A uns poetes catalans viatjant per Mallorca en temps de la guerra civil”, és a dir durant la tercera guerra carlina, que va afectar profundament Catalunya però que no arribà a les Illes Balears (1872-1876). Aquesta composició en quartetes heptasil·làbiques, datada el 18 de setembre de 1874, es titulava originàriament “A mos bons amics [Francesc] Ubach [i Vinyeta], [Francesc] Mat[h]eu i [Felip] Piroscini [és a dir, Pirozzini] en sa anada a Mallorca”, i més endavant Verdaguer mateix hi afegí al començament: “Lletra enviada a D. M[arian] A[guiló i Fuster]”. Ramon Piñol i Torrents, que ha estudiat a fons el poema a la seva edició de *Pàtria*, assenyala que “si Verdaguer contrasta en el poema, com remarca Aguiló, la pau de l’illa amb la guerra carlina encesa aleshores com mai a Catalunya i altres llocs, no deixa d’haver-hi en tota la composició, a més, un to com de recança per no poder visitar també ell Mallorca, que no coneixia i de la qual tant devia haver sentit parlar als seus amics mallorquins. Fa de bon suposar que Verdaguer els hauria acompanyat de bon grat. Li ho impediren qüestions de diners? És possible, perquè la seva penúria econòmica era aleshores considerable. Però podia ben ser, igualment, que ja estigués pendent d’embarcar-se, cercant la cura dels seus mals, cap a Filipines en un dels navilis de la companyia del marquès de Comillas, tot i que, finalment, acabaria navegant durant vint-i-tres mesos entre la península i Cuba”.⁴ Recordem que Verdaguer hi recull el tòpic de l’*“Illa Daurada”*, aleshores “abreviat paradís / on la pau s’ha

² *Ibid.*, p. 118.

³ Vegeu, en general, el meu treball “Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer”, en premsa a l’*Anuari Verdaguer*..

⁴ Jacint VERDAGUER: *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents, Vic, 2002, 375-382 (la citació és a la p. 376).

arraconada”: hi fa un esment als “glosadors” mallorquins, que devia conèixer a través de Marià Aguiló; hi al·ludeix sens dubte al poema de l’amic comú Josep Lluís Pons i Gallarza –nat a Sant Andreu de Palomar, però establert a Mallorca– “L’olivera mallorquina” (premiat als Jocs Florals de 1867), tot i que en canvia el sentit. Pons i Gallarza situa els orígens de la seva olivera en temps del “llaurador fill de Mahoma”, mentre que Verdaguer parla de “l’olivera mallorquina / que hi plantà el Conqueridor”, potser per exigències de rima, però sobretot per la gran admiració que sentia envers Jaume I, el mateix que segon ell veié des de Sant Jeroni, el pic més alt de Montserrat, l’illa de Mallorca, “com un colom / nedant entre cel i aigua, / vestida d’un raig de sol”, i hi prometé tornar a Catalunya les “dues germanes / que prengué el moro traïdor”, Mallorca i València.⁵ No hi manca tampoc el nom de Ramon Llull, “lo Venerable Ramon”, que “se recolzava” precisament en una olivera “quan l’obra gran somniava / de la conquesta del món”, fruit un cop més del mestratge de Marià Aguiló, que féu conèixer al seu protegit les delícies del *Llibre d’amic e d’amat*, que més endavant glossaria amb fervor.

El 1877 Verdaguer guanyà als Jocs Florals el premi extraordinari ofert per la Diputació de Barcelona pel seu gran poema *L’Atlàntida*, que li havia de donar una fama internacional. Alguns crítics mallorquins –com Miquel Costa i Llobera en cartes privades a l’íntim amic comú Ramon Picó i Campamar, o Josep Lluís Pons i Gallarza des del *Museo Balear*– expressaren les seves reserves sobre aquesta obra, però tothom aplaudí amb entusiasme la bella “Balada de Mallorca” inclosa al cant desè, que fa al·lusió al sorgiment de les illes de Mallorca, de Menorca i d’Eivissa: “Tres eren los testos, tres foren les illes; / i al veure-les ara volgudes pel sol, / les crida a sos braços la terra per filles, / i el mar se les vol”.⁶

El 1880 i el 1881 Verdaguer va tenir, com és prou sabut, un paper destacat en les festes del Mil·lenari i de la Coronació canònica de la Mare de Déu de Montserrat, que li va permetre d’estrènyer els lligams amb un bon nombre d’escriptors mallorquins, la majoria dels quals ja coneixia de Barcelona, gràcies als Jocs Florals i als bons oficis de Marià Aguiló. No hi va saludar Tomàs Forteza, guanyador d’un premi important –que no es pogué fer present a l’hora de recollir-lo–, però ens consta que ja el coneixia des del 1871, sens dubte durant una de les sovintejades estades que feia a Barcelona, a casa del seu parent Marià Aguiló.⁷ És ben segur, en canvi, que hi va coincidir amb l’erudit i escriptor menorquí Josep M. Quadrado, establert a Mallorca des de molt jove.⁸

⁵ “Don Jaume en Sant Jeroni”, *ibid.*, 368-374.

⁶ Jacint VERDAGUER: *L’Atlàntida*, a cura de Pere Farrés, Vic, 2002, 239-241. Verdaguer sabia prou que l’arxipèlag balear era molt més nombrós: en versions anteriors parlava de cinc i fins i tot de set illes (*ibid.*, p. 240).

⁷ Cf. *Ep.*, I, p. 109, n. 3.

⁸ Per a aquestes festes, vegeu el meu treball “Els poetes de les Illes Balears i el monestir de Montserrat”, dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993, 199-206.

El maig de 1882 tornam a trobar Verdaguer en una excursió alhora patriòtica, literària i religiosa de poetes valencians, catalans i mallorquins a Poblet i a Santes Creus, estudiada recentment pel nostre company Rafael Roca Ricart.⁹ Tot i el relleu que s'hi donà a la fraternitat amb Mallorca, sembla que l'únic mallorquí que hi assistí fou Marià Aguiló.¹⁰ Verdaguer hi digué missa a Valls el 20 de maig,¹¹ i el dia 18 llegí a Poblet el romanç "Lo gegant i la cativa", un cop més referent a la conquesta de la captiva illa de Mallorca pel gegant Jaume I, que, com ha remarcat Ramon Pinyol i Torrents, posava en vers una idea que Verdaguer mateix ja havia expressat l'any anterior al discurs presidencial dels Jocs Florals de Barcelona.¹²

Verdaguer no trigaria gaire a conèixer directament "la nimfa hermosa", "filla de cristians", que el Conqueridor havia deslliurat del jou de "lo rei moro" el 1221. Josep M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas, Rosalia Guilleumas i Narcís Garolera ens han fet conèixer molts de detalls del primer viatge que hi féu, el 1883, durant un creuer d'un mes per la Mediterrània occidental, en un iot anglès anomenat *Vanadis*, llogat pel marquès de Comillas, "muntats" en les ales del qual el marquès mateix, acompanyat per Verdaguer i per unes quantes persones més, "visitarem les ciutats espanyoles de Màlaga i Cadis, les africanes de Tànger, Alger i Constantina, i sobretot la tomba del venerable Ramon Llull, a Sant Francesc de Palma, la cova d'Artà, Miramar i Valldemossa i altres joiells de la incomparable Illa Daurada".¹³ En concret, el 17 de març de 1883¹⁴ el *Vanadis* sortí de Barcelona cap a Mallorca i passà uns quants dies a l'illa. El 21 tornava a atracar al port de Barcelona, probablement després que els seus ocupants visitassin Valldemossa i Miramar i que passassin, amb tota seguretat, per Palma.¹⁵ Ens consta, en efecte, per una carta de Miquel Costa i Llobera a Antoni Rubió i Lluch del 4 d'abril de 1883, que el 19 de març d'aquell any Verdaguer va dinar a Palma amb Josep M. Quadrado, que celebrava el seu

⁹ "La ruta del Císter segons Teodor Llorente. La visita de Lo Rat Penat a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona (1882)", *Miscel·lània Joan Veny* 7, "Estudis de llengua i literatura catalanes, LI. Barcelona, 2005, 69-108.

¹⁰ *Ep.*, III, p. 221, n. 7.

¹¹ *Ep.*, III, p. 216, n. 2.

¹² VERDAGUER, *Pàtria*, 163-167.

¹³ *En defensa pròpia*, dins Jacint VERDAGUER: *Prosa*, a cura de Joaquim Molas i d'Isidor Cònsul. Barcelona, 2003, 281.

¹⁴ Ja el 6 de febrer Verdaguer havia escrit a Jaume Collell: "Del viatge a Terra Santa no s'en ha parlat més; algun de més humil ne tenim projectat dintre pocs dies fins a Mallorca, y si proba a Claudi ne farem altre més enllà" (*Ep.*, IV, 26).

¹⁵ Cf. Narcís GAROLERA: "Prefaci" a Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, I. Barcelona, 1991, 108-111; Rosalia GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*. Barcelona, 1953, 36-37, i *Ep.*, IV, p. 35, n. 5. Juan POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tomo VI (1881-1885). Palma de Mallorca, 1985, 161, anota, el 17 de març de 1883: "Fondeó en puerto el yate español *Vanadis*, a bordo del cual viajaban el Marqués de Comillas y su señora, juntamente con el poeta catalán Jacinto Verdaguer, autor de la *Atlántida*. Los ilustres turistas visitaron diversos lugares de la isla". Segons aquesta informació, doncs, la muller de Claudi López, Maria Gayón, l'acompanyava, contra el que suposen Casacuberta i Torrent a *Ep.*, IV, 34, n. 2.

sant, i que Costa mateix l'hi va veure.¹⁶ Ens consta igualment que Verdaguer no passà d'incògnit per Palma, sinó que ho aprofità per saludar Tomàs Forteza i altres "sabis y poetes que vegí ab vosté en eixa hermosa ciutat, quals noms no cal escriure en lo paper puig escrits estan en lo cor de V. y en lo meu".¹⁷ Entre aquests escriptors devia haver-hi Tomàs Aguiló, que Verdaguer havia saludat "una sola vegada", segons la carta de condol a Estanislau de K. Aguiló que esmentava al començament.¹⁸ No tothom, però, s'assabentà d'aquest encontre literari. El 26 de juny de 1883, per exemple, Francisco Manuel de los Herreros, director de l'Institut Balear i administrador de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, escrivia a Verdaguer: "Algo indispuesto y muy atareado cuando V. estuvo en Mallorca, no lo supe hasta después de su marcha, lo cual me privó del gusto de ir a ofrecerle mis respetos y los de mi hija Manuela, que también siente mucho no haberle conocido. Abrigo el deseo y la grata esperanza de que favorezca V. este país con otra visita de más larga duración, y en el entretanto, aprovecho con gusto la ocasión para significarle que, figurando ya desde mucho tiempo entre sus más entusiastas admiradores, se dará por muy feliz en que V. le tenga también por uno de sus más afectos servidores, q. b. s. m."¹⁹

En aquell moment, Verdaguer ja havia fet una segona estada, brevíssima, a Mallorca, el 30 i el 31 de març del mateix any 1883. El *Vanadis*, que havia sortit de Barcelona el dia 28 en direcció a Algèria, passà prop de la Dragonera, resseguí la costa septentrional de Mallorca fins a Formentor i ancorà a la badia d'Alcúdia. Des d'allà, el marquès de Comillas i els seus acompanyants visitaren ràpidament Pollença i en pondre's el sol tornaren a Alcúdia. L'endemà, a les quatre de la matinada, el *Vanadis* llevà àncores i, abans d'adreçar-se cap a Alger, els seus ocupants visitaren les coves d'Artà.²⁰

Verdaguer mateix ens deixà algunes notes d'aquests dos rapidíssims viatges, dissortadament incompletes i que no passen d'un esborrany que l'autor no enllestí mai.²¹ En tot cas, ens permeten d'assegurar que, a Palma, Verdaguer visità –en companyia de Josep M. Quadrado– l'església de Montis-sion, n'admirà l'arquitectura barroca i hi venerà les restes del porter jesuïta sant Alfons Rodríguez. Visità igualment, el dilluns de Setmana Santa –19 de març–, la tomba de santa Caterina Tomàs, al convent de Santa Magdalena. El 30 de març, prop de Formentor, recordà "l'esquadra del gran e inolvidable D. Jaume, anant

¹⁶ Vegeu el meu treball "Miquel Costa i Llobera i Jacint Verdaguer", dins *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera sèrie*. Barcelona, 2003, 127.

¹⁷ Carta del mes d'abril de 1883 (*Ep.*, IV, p. 39). En una data desconeguda de 1883, Marià Aguiló escrivia a Forteza: "Supòs que Mos. Cinto deu estar de tornada, no l'he vist y lo desitx veure per sebre de tu y de la *confraria* literaria [...] Mos. Cinto haguera estat bon conducte per repartir el llibret de l'*Orde de Cavalleria*, de R. Lull, del qual encara no m'he pogut entretenir en fer les cubertes". I més endavant afegia: "Les noticies tristes que donà Moss. Verdaguer son literaries? Ventura d'ell. No't digué res de son nou poema? Vengué a veure't? L'*Ancora* diu el nom de tots els qui van en l'*yach* manco el den Cinto, que no co[n]sta, sino com a capellá den Lopez" (*Mariano Aguiló y la "Renaixença a través de un epistolario de 266 cartas a Tomàs Forteza (1867-1897)*). Presentació per José A. Gomís: Barcelona, 1966, 114-115).

¹⁸ Cf. també la carta de Quadrado a Verdaguer del 3 de març de 1885 (*Ep.*, IV, 219).

¹⁹ *Ep.*, IV, 64-65.

²⁰ Cf. *Ep.*, IV, 35, n. 5; GAROLERA, "Prefaci" a VERDAGUER: *Excursions i viatges*, I, 112-113

²¹ Publicades per Narcís Garolera dins Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, II. Barcelona, 1991, 333-344.

a la conquesta darrera y definitiva de l'illa",²² i no deixà de fixar-se en "los boscos de negres pins, que han bressat l'inspiració d'un de nostres més joves y més valents poetas, que ha cantat, cabalment, aquells pins y ls negres clapers".²³ Verdaguer, que considerava Alcúdia "la segona capital de Mallorca",²⁴ hi passà només "dues hores y no gayre ben aprofitadas".²⁵ Així i tot, pogué veure les ruïnes de Pollentia, sepultures i alguns retaules gòtics.²⁶ Tot anant cap a Pollença, trobaren "casualment vora un claper de gegants" el poeta esmentat abans, Miquel Costa i Llobera.²⁷ Malgrat les presses, Verdaguer descriu amb entusiasme els paisatges que va poder contemplar en aquells endrets de l'illa i comenta la pujada al Calvari de Pollença.²⁸ El 31 de març Verdaguer descriví amb fruïció la visita a les coves d'Artà, on "se baixa per una rampa tortuosa, y avans d'arribar al capdevall, la falta de llums y'l silenci diuhen al viatger que està ja dins las entranyas de la terra, y la volta inmensa que descobreix o que endevina allà dalt, unida al trespol per blancas columnas de marbre, li infundeixen admiració y respecte.— Per sa grandiositat y bellesa aqueixa nau és verament superior a quant pot crear la imaginació".²⁹ Tot allunyant-se de Mallorca, "des de cap Ferruch a punta Amer se veyia, com una ombra llunyana, l'illa de Menorca", una illa que Verdaguer no trepitjà mai.³⁰

Aquestes notes, que s'inspiren en part en el que Garolera anomena un "full-guia", conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i pulcrament escrit per algun amic mallorquí de Verdaguer,³¹ són complementades per un àlbum de fotografies conservat igualment a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, amb imatges de Palma, Miramar, Alcúdia i Artà.³²

Mallorca havia agradat molt a Verdaguer. Per alguna cosa Costa i Llobera havia fet saber a Antoni Rubió i Lluch, el 4 d'abril de 1883, que, en trobar-lo a Pollença "le despedí con la esperanza de volver a verle para mejor ocasión en este país que tanto le gusta".³³ No és estrany, doncs, que tingués ganes de tornar-hi. El 1884 es proposava d'anar-hi

²² Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, 336.

²³ Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, 337.

²⁴ Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*,

²⁵ Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, 338

²⁶ Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, 338-339.

²⁷ Jacint VERDAGUER: *Excursions i viatges*, 339. Costa es féu ressò d'aquest encontre en cartes a Antoni Rubió i Lluch i a Ramon Picó i Campamar (cf. el meu treball citat "Miquel Costa i Llobera i Jacint Verdaguer", 127).

²⁸ VERDAGUER: *Excursions i viatges*, II, 339-341.

²⁹ VERDAGUER: *Excursions i viatges*, II, 343.

³⁰ VERDAGUER: *Excursions i viatges*, II, 344.

³¹ Editat VERDAGUER: *Excursions i viatges*, II, 345-350. Al "Prefaci" del volum I d'*Excursions i viatges*, 74, n. 5, Garolera proposa d'atribuir aquestes notes a Tomàs Forteza o a Josep M. Quadrado, però és evident que no es tracta de la seva lletra. GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, 36-37 ja va fer referència a aquest document i, aconsellada sens dubte per Josep M. de Casacuberta, es limita a dir prudentment que és "de mà distinta de la del poeta, escrit en bella cal·ligrafia".

³² GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, 36 i GAROLERA: "Prefaci" a Verdaguer, *Excursions i viatges*, I, 109, 111, 112.

³³ Text citat a "Miquel Costa i Llobera i Jacint Verdaguer", 127.

“provablement” amb els seus amics Francesc Matheu i Jaume Collell, si Marià Aguiló es decidia a acompanyar-los, però, a causa del caràcter indecís d’Aguiló, la cosa no tirà endavant.³⁴

Una mica més tard, el 4 de maig de 1885, l’endemà dels Jocs Florals de Barcelona d’aquell any, Verdaguer formà part del grup d’una vintena d’escriptors catalans, valencians –Vicent Venceslau Querol i Teodor Llorente–, i mallorquins –Marià Aguiló i Ramon Picó i Campamar– que feren una excursió literariopatriòtica a Sant Miquel del Fai. Tal com Picó mateix explicà per carta a Tomàs Forteza: “Passarem un dia d’àngels, y pots ben creure que t’hi vaig anyorar. Asseguts a una mateixa taula [...], a proposta d’En Querol, allargàrem la mà dreta y juràrem anar l’any que ve tots plegats a Mallorca. Demà fos”.³⁵ Marià Aguiló comentà igualment per carta a Forteza: “allà se *jurà* que l’any vinent catalans y valencians anirian a Mallorca, compromentent a en Picó y a mi a acompanyarlos”.³⁶

Aquest viatge no es pogué organitzar el 1886, però la idea no restà oblidada. Finalment es va poder dur a terme el maig de 1887, gràcies a l’empenta de Jaume Collell, que aquell any havia de fer tres estades a Mallorca.³⁷ En acabar la primera, l’1 de març, els amics mallorquins li reteren un homenatge al castell de Bellver i ell hi correspongué prometent-los una nova visita, en companyia d’altres escriptors.³⁸ “Com sia que [...] me posí en relació ab lo més selecte dels ciutadans, y especialment dels lletra-ferits, en animades converses ab els de l’*Arqueològica Luliana* [...] y com jo aquell any havia sigut nomenat President del Consistori dels Jochs Florals de Barcelona, no em semblà pas una exageració ni audàcia, prometre als mallorquins que al sendemà de la Gaya Festa barcelonina aniríem a portar la Creu y plantar-la sota el Pi dels Montcades”, escrivia ell mateix el 10 de gener de 1929 a la *Gazeta de Vich*.³⁹ Verdaguer, però, no quedà al marge

³⁴ Així es desprèn d’una carta d’Aguiló a Tomàs Forteza del juny de 1884 (*Mariano Aguiló y i “Renaixença”*, 129).

³⁵ Publicat per Pere BOHIGAS: “L’epistolari de Ramon Picó i Campamar a Tomàs Forteza”, *Randa 10* Barcelona, 1980, 112.

³⁶ *Mariano Aguiló y la “Renaixença”*, 133.

³⁷ La segona desena de febrer de 1887, Verdaguer escrivia a Collell i li donava “Memòries als Sts Cires [vigatans, amfitrions de Collell a Palma], Quadrado, Pons [i Gallarza], Fortesa y a tots” (*Ep.*, VI, 32).

³⁸ Sobre aquest homenatge, vegeu l’article de *La Roqueta* reproduït a *La Veu del Montserrat*, 12 de març de 1887, p. 86-88. El 19 del mateix mes, *La Veu del Montserrat* publicava, al costat d’un poema de “Comia de Collell, datat el dia 7 (92-93), un “Brindis” en vers llegit al castell de Bellver per Mateu Obrador el dia 1, i un poema més extens de Tomàs Forteza, datat igualment el dia 1, que començava: “Qu’ ab l’agrado: colla / de bons germans / de Rosselló y Valencia / y Catalans / pensau venir a l’Illa, / la gent me diu: / r mes de l’esperança / l’Illa somriu: / *veniu, veniu*” (92). El 30 d’abril del mateix any, *La Veu de Montserrat* tornava a publicar dues peces datades al castell de Bellver, el dia 1 de març: “Lo castell de Bellver”, c Pere d’Alcàntara Penya (141-142) i “A Mossen Jaume Collell”, de Joan O. Neille (142). El poema c Penya era molt extens i continuava el 7 de maig (p. 149-150) i el 14 de maig (156-157).

³⁹ Cito aquest article, titulat “La Creu dels Montcades a Mallorca II”, segons la tesi doctoral mecanografiada de Joan REQUESENS I PIQUÉ: *Jaume Collell i la Renaixença*. Universitat de Barcelona, 1992, I, 309. Sobre la preparació de l’expedició i la intervenció decisiva de Collell, vegeu *ibid.*, p. 310-311. Val a dir que Tomàs Forteza mateix, que havia animat Collell a complir la seva promesa, no pensava que passés d’“ur paraula volandera, una enginyosa cortesia ó á lo mes l’expressió d’un ditx passatger; ¿perque no haver

del projecte. Collell mateix, a l'article esmentat, assegura que el març de 1887, tan aviat com tornà de Mallorca "ne parlí ab Mossèn Cinto, qui s'entussiasmà ab la idea y convinguèrem que la Creu de ferro, encara que ningú no ens hi ajudàs, la pagariem nosaltres. Y com ja apuntava la Primavera, per tenir la cosa enllestida per a primers de Maig, férem fer un dibuix de la Creu., y jo el portí a un manyà que sentia l'art, y ademés era fill de Vich, y tenia el taller en una espècie de reclau del carrer de la Princesa [Barcelona]".⁴⁰

Malgrat els solemnes juraments de Sant Miquel del Fai i les bones intencions inicials, cap valencià no participà en l'expedició del 1887 a Mallorca,⁴¹ però sí que hi anaren uns quants occitans i rossellonesos que havien assistit als Jocs Florals. Picó i Campamar tampoc no pogué fer-s'hi present, però no hi mancaren Marià Aguiló i la seva família, juntament amb un bon nombre d'escriptors del Principat.⁴²

Collell mateix ens ha deixat una detallada crònica de "L'anada a Mallorca" en tres números del seu setmanari *La Veu del Montserrat*, el 14 i el 28 de maig i el 25 de juny de 1887 mateix. En don ara només un brevíssim resum, completat quan s'escau amb informacions que ens han arribat per altres conductes, procurant sobretot de destacar-hi el paper de Jacint Verdaguer. Tal com estava previst, a les cinc de l'horabaixa del 2 de maig els expedicionaris sortiren de Barcelona en el vaixell *Mallorca* i entraren al port de Palma a les set del matí de l'endemà. Els hi esperava un grup d'escriptors mallorquins,⁴³ encapçalat simbòlicament per Josep M. Quadrado, nascut el 1819, els quals en aquell moment no sabien "el nom ni el nombre dels hostes esperats",⁴⁴ i que quedaren gratament sorpresos en veure-hi, entre tants altres, "Mossen Cinto Verdaguer, lo poeta d'universal renomada, autor de *Los somnis de Sant Johan*, que us agradarán mes, si es possible, que *L'Atlàntida* y els *Idilis*, la *Caritat* y el *Canigó*", i "Mr. Justí Pepratx, l'amich de cor franch y depurats sentiments, qu'ha traduït en vers francès el poema de Mossen Cinto".⁴⁵ Els nouvinguts s'allotjaren a la Fonda de Mallorca⁴⁶ i dedicaren els dos primers dies a visitar Palma i els

de confessarho? ninguns crèyam en la venguda dels benvolguts expedicionaris". Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", *Museo Balear*, època II, tom IV, núm. 9, 15 de maig de 1887, 340.

⁴⁰ Citat Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, 311-312. L'epistolari entre Verdaguer i Collell ens permet conèixer molts detalls d'aquest projecte d'expedició i del retard que sofrí la construcció de la creu. Cf. *Ep.*, VI, 37-38, 40, 49-51, 58-59, 109; VII, 187, n. 6.

⁴¹ Cf. ROCA RICART: "La ruta del Cister segons Teodor Llorente", 94-95.

⁴² Vegeu la relació d'expedicionaris a *Ep.*, VI, p. 50-51, n. 9. Curiosament, Juan POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tomo VII (1886-1890). Palma de Mallorca: Sociedad Arqueológica Luliana, 1987, 112 dóna -sens dubte basant-se en falses notícies de premsa- una llista una mica diferent, en la qual figura, per exemple, Teodor Llorente. D'altra banda, GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, 40 i 42-43, confon Lluís André amb el lul·lista Marius André.

⁴³ "lo mes granat de nostres escriptors" escrivia FORTEZA: "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", 342.

⁴⁴ Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, 340.

⁴⁵ Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, 341.

⁴⁶ POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, VII, 113.

seus voltants. Veieren amb calma la Seu, on contemplaren “el cadáver de Jaume II” de Mallorca.⁴⁷ “Montision ab sa Biblioteca, Santa Eularia, la Llonja, Bellver, Sant Francesch, ab la tomba de Ramon Lull y l’admirable Claustre, los Banys árabes, el *Museo* del Comte de Montenegro, la Casa de la Ciutat, l’Arxiu, ab lo *Rey dels Còdichs* y *Còdich dels Reys* [...], l’Almudayna qu’ab bon seny avuy es restaurada, y el *Museo* de Raxa, foren visitats succesivament y ab sorpresa y calor elogiats”.⁴⁸ Fou especialment remarcable “la tarde passada á Bellver, ahon anárem casi tots los mallorquins”.⁴⁹ Un d’aquests mallorquins, el poeta Joan Alcover, recordava el 1912:

«Fa molts d’anys, una colla d’il·lustres excursionistes muntaren al castell de Bellver. Des de la torre d’homenatge contemplaren llarga estona l’escenari magnífic, amorosament descrit per Jovellanos en pàgines d’un naturisme desacostumat en l’autor i sos contemporanis, i més poètic, per cert, que les poesies del famós literat asturià. Un dels excursionistes, l’immortal poeta de *L’Atlàntida*, no prenia part expressiva en l’èxtasi d’alguns admiradors del paisatge. Feia, en canvi, moltes preguntes, com un nin tafaner, sobre els molins i les masies i les arbredes i els conreus i els accidents topogràfics. Quan baixàvem, a peu, per dins l’espessa vegetació de garriga, tinguí la sort d’acompanyar-lo i el neguit de que innocentment posés a prova la meua escassa coneixença de la flora bellveriana. Cada punt s’aturava per demanar-me: “Com se diu aquesta flor? ¿Com és aquesta herba? És de tot l’any?” I jo, empegu[e]lit de no encertar a penes ni una resposta, pensava amb horror el concepte que de mi s’emportaria: “I aquest noi vol ésser poeta i no sap ni les plantes del seu país!”»⁵⁰

El dimecres dia 3 a la nit “s’improvisá en el *Círculo [Mallorquí]* una vetlada literaria-musical en honor dels hostes. Deym improvisar perque vertaderament s’organisé en poques hores. Be que podríam dar el mateix nom á tots els actes d’aquesta excursió. Res hi ha pogut haver pensat, preparat ó previst. La sala gran del *Círculo* brillava: per mes que digan es magnífica y suntuosa. La fadrinalla l’omplía, y les al·lotes de Palma com tot lo de Mallorca son ben hermoses. La poesia humana y la poesia del art feyan homenatge aquella nit á la poesia de la paraula, y aquesta los n’era grata, y ‘ls tornava la cortesía; mes la llengua, la dolça llengua de nostra avior era la que senyorejaba y embellía. Axís ho compregué na Manuela dels Herreros qu’inaugurà la funció, recitant ab aquella naturalitat y vivesa d’expressió que li son propies, la bellíssima poesia que fa tants d’anys dedicá á la llengua mallorquina [...]. El romanç del Mestre ‘n Pons y Gallarza, *Lo Pi dels Moncades*, sobri, ben fet y ple de sentiment y de veritat històrica, feu endevinar qualque cosa de la poètica festa de l’endemá. Seguiren llegint Mossen Cinto, Mr. Donnadiou, Mr. Laforgue, Mr. Pepratx, en Pere d’Alcántara Peña, y altres, y altres autors catalans y mallorquins,

⁴⁷ Tomás FORTEZA: “Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França”, 342-343.

⁴⁸ Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca, 343.

⁴⁹ Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca, 344.

⁵⁰ Joan ALCOVER: *Obres completes*. Barcelona, 1951, 328-329.

fentse aplaudir tots ab ses valioses y ben sentides estrofes”. Joan Alcover hi llegí “un dels millors *Idilis* de Mossen Cinto” i “les composicions musicals alternaren ab les poètiques”.⁵¹

Alguns dels expedicionaris vinguts de França tenien “la necessitat [...] de partir cap al Continent” el dia 5 de maig,⁵² i això obligà un cop més a la improvisació: aquell dia tingué lloc l’acte culminant del viatge, la benedicció a Santa Ponça de la creu en record dels germans Guillem i Ramon de Montcada duta des de Barcelona, “gòtica, senzilla y ben tallada, ab les barres catalanes en lo centre”, posada sobre un pedestal “de pedra de Santanyí y del mateix gust”, obra de l’escultor Antoni Vaquer Noguera.⁵³ “Axí va esser que á la funció no hi aná molta part de la gent de Palma que hi hauría acudit si ab temps s’hagués fet á sebre lo día y hora designats, y s’hagueren pogut remetre les invitacions degudes. No hi mancà per axò una concurrencia escullida: gent de Palma, d’Andraitx y de Calvià ab los Batles respectius, enrevoltaven la creu y l’arbre que li serveix de soli, formant en torn una elipse, casi casi en el punt mateix ahon s’ha pensat col·locar un retxat de ferro que reguardi lo doble monument de la naturalesa y del art, grat á la religió y á la patria. Dels companys d’aquí cap n’hi mancava en no ser per ausencia ó malaltia; y aquests encare eran ab noltros ab esperit”.⁵⁴ En arribar-hi hostes i amfitrions, una mica abans de les 9,30 del matí, mossèn Verdaguer digué missa en un altar improvisat davall el pi anomenat tradicionalment “dels Montcades”. Abans, Collell beneí la creu i durant la missa de rèquiem resà el rosari en veu alta.⁵⁵ “Acabada la missa y cantada una absoluta en la qual prenían part alguns del poble y en particular dels organitzadors de la festa qu’estavam enrol·lats entorn de la Creu, Mossèn Collell, dret damunt una cadira que li servia de púlpit, llegí commogut el passatge de la Crònica del Rey en Jaume que compta la batalla y la mort dels Moncades”.⁵⁶

En tornar a Palma ja era hora de dinar. Es tractava aquell dia d’un àpat de germanor que els escriptors mallorquins oferien als seus hostes, d’acord amb la millor tradició dels felibres occitans.. Al voltant de la taula es reuniren una quarantena de comensals. Per la

⁵¹ Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França”, 344-346..

⁵² Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França”, II, *Museo Balear*, època II, tom IV, núm. 10, 31 de maig de 1887, 384. Segons POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, VII, 113, en canvi, fou el dia 6 que “los excursionistas provenzales se embarcaron con destino a Valencia”. Forteza mateix confirma aquesta dada a l’article tercer de la seva sèrie al qual faré al·lusió tot seguit, 467, i hi afegeix que entre els qui partiren el 6 hi havia també l’arxiver de Vic, Enric Serra..

⁵³ Tomàs FORTEZA, “Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França”, II, p. 383-384. Forteza dona les gràcies a la Diputació provincial de les Balears, a l’Ajuntament de Palma, als de Calvià i Andratx i a l’arxiduc Lluís Salvador, que “han coadjuvat generosament á l’empresa” de construir aquest pedestal; “á ells y als demés amichs que hi han contribuït, Deu lo ne sia grat” (*ibid.*, p. 383). Comenta també que “creu y pedestal foren treballats y col·locats á tota pressa; la venduda dels hostes casi coincidí en la resolució de venir: sense l’activitat del intel·ligent escultor Sr. Vaquer tal volta no hauríam arribat d’hora; ni’n donam les gracies” (*ibid.*, 384).

⁵⁴ Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca, 384.

⁵⁵ Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca, 384-385.

⁵⁶ Tomàs FORTEZA: “Del viatge á Mallorca, 385.

premsa local sabem que els amfitrions mallorquins eren Jeroni Rosselló, Gabriel Llabrés, Francisco Manuel de los Herreros, Josep Lluís Pons i Gallarza, Tomàs Forteza, Josep M. Quadrado, Gabriel Maura, Antoni Vaquer, Joan Alcover, Mateu Obrador, Joan O'Neill, Miquel dels S. Oliver, Pere d'Alcàntara Penya i Nicolau, Jaume Cerdà, Estanislau de K. Aguiló i Joan Lluís Estelrich. A l'hora de les postres s'hi afegí encara mossèn Joan Guiraud, "galardonado en los Juegos Florales".⁵⁷ S'hi féu memòria dels morts recents, com ara Tomàs Aguiló, i s'hi recordaren els absents, d'una manera ben especial Miquel Costa i Llobera –que s'havia decidit a abraçar l'estat eclesiàstic i era a Roma–, Teodor Llorente i els altres valencians, i diversos occitans, entre els quals el baró de Tourtoulon –estudiós de Jaume I– i sobretot Frederic Mistral, que s'uní a la festa amb una carta d'adhesió. La sobretaula s'allargà amb poemes⁵⁸ i textos en prosa, entre els quals el discurs que Jaume Collell acabava de fer als Jocs Florals de Barcelona.⁵⁹ Tot seguit, es féu una visita col·lectiva a la Societat Arqueològica Lul·liana, entitat creada al final de 1880 i en aquell moment instal·lada al Col·legi de la Sapiència, "ahon estiguérem gran estona –comenta Tomàs Forteza–. Noltros y tot, qui ja n'eram conexedors, no podíam dissimular lo goig que 'n feya lo zel, bon sentit y mrevellosa activitat ab que aquesta Associació benemèrita ha fet tan bona cullita d'objectes que merexen ser guardats".⁶⁰ La diada acabà amb "un passeig tan agradable com afectuós per la murada de mar". Després, alguns es retiraren a descansar i "altres á tornar la visita á D. Francisco M. de los Herreros á qui de cor agraphim l'haver sigut un de los qui ab bon afecte y poderosa influencia més han contribuit á fer agradable l'expedició".⁶¹

De bon matí del dia 6, "los bons companys del continent espanyol y alguns dels francesos" partiren en tren cap a Manacor i tot seguit anaren en "carruatje" cap a Artà.⁶² Forteza lamenta que la manca de temps impedís a "Mossen Cinto" d'"extasiarse una bona estona devant la costa de l'arreconada ermita",⁶³ però posa en relleu la impressió que li degué causar la visita detallada de les coves d'Artà. "¡Com ne degué sortir Mossen Cinto! ¡Que 'n degué treure pel venidor el poeta de *L'Atlántida*?"⁶⁴ Sabem que Verdaguer escriví uns mots en l'àlbum de viatgers d'aquestes coves: "Deu meu, que has posat tals maravellas sobre la terra, ¿quinas maravellas nos guardas al cel?"⁶⁵ A entrada de fosc els

⁵⁷ POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, VII, 113.

⁵⁸ Devia formar part del repertori "Una abraçada als mallorquins, ab motiu de la última expedició de provenzals y catalans á l'Illa daurada", de Joaquim Cabot Rovira, datada a Barcelona el maig de 1887 i publicada a *La Veu del Montserrat*, 18 de juny de 1887, 198, que acaba: "Jurament n'es l'abraçada / ben estreta, ben coral, / que vos portan á Mallorca, / provenzals y catalans".

⁵⁹ Tomàs FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", II, 390.

⁶⁰ Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, II, 390.

Per a la Societat Arqueològica i per a l'important museu que va anar formant, vegeu el volum col·lectiu *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)* (Palma de Mallorca 2003).

⁶¹ Tomàs FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", II, 390.

⁶² Tomàs FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", III, *Museo Balear*, 30 de juny de 1887, 464.

⁶³ Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, 464.

⁶⁴ Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, 467.

⁶⁵ GUILLEUMAS: *Ramon Lull en l'obra de Jacint Verdaguer*, 43.

expedicionaris tornaren a Manacor i, a les deu en punt, hi soparen a la fonda de can Femenias. Al cap d'una hora i mitja, en lloc d'anar al llit, emprengueren el camí cap a les coves del Drac i en recorregueren els "encantats andarivells". A Manacor, Verdaguer pogué saludar un admirador seu, deixeble de Marià Aguiló i Tomàs Forteza, l'aleshores joveníssim capellà Antoni M. Alcover, amb el qual ja havia tingut relació epistolar.⁶⁶

L'endemà, dia 7, al matí, els excursionistes pogueren admirar Valldemossa, sobretot la Cartoixa, i resseguir-hi les petjades de santa Caterina Tomàs. Els acompanyava Tomàs Forteza, que, "al arribar al Coll" i seguir el camí a peu fins a Valldemossa, "sentia qualche cosa de orgull y d'agrahiment quant en Marian Aguiló feya esmentar als companys alguna de les belleses qu'havia reparat quant era nin".⁶⁷ A la tarda, acceptant la invitació de l'arxiduc Lluís Salvador i del seu apoderat, Francisco Manuel de los Herreros –propietari de Son Galceran–, foren esplèndidament rebuts a l'hostatgeria de Miramar i soparen a Son Galceran. L'endemà visitaren Miramar⁶⁸ i es feren una fotografia a la rotonda del beat Ramon Llull, un bell indret on Verdaguer tornà a posar-se en contacte directe amb l'autor del *Llibre d'amic e amat*.⁶⁹ Alguns pujaren encara a la impressionant ermita de Valldemossa, "ahont los acompanyá el príncep ab infatigable carinyo".⁷⁰ A darrera hora de l'horabaixa partiren cap a Sóller passant per Deià i la vall de Llucalcari, i el 9 de maig hi pogueren presenciar la festa típica de "ses valentes dones", acomboiats per Josep Lluís Pons i Gallarza i per mossèn Josep Rullan.⁷¹ L'endemà, des de Palma, tornaren a Barcelona. "En el puerto fueron objeto de una despedida cordialísima".⁷²

⁶⁶ Vegeu el meu treball "Antoni M. Alcover i Jacint Verdaguer", dins *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera sèrie*. Barcelona, 2003, 200-201.

⁶⁷ Tomàs FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", IV. *Museo Balear*, 15 de juliol de 1887, 496.

⁶⁸ Tomàs FORTEZA: "Del viatge á Mallorca, 499, comenta que aquell dia, diumenge, "les boyres cobrían lo magnífich panorama. En Marian Aguiló qui per guaytar una estona en la miranda havia estat dels darrers á posarse en el llit, y que per tornarhi fou el primer en desxondirse, les vegé pujar de la mar, consemblants á monstres gegantins de formes fantástiques..." Els expedicionaris, "després de resar y oír missa devotament en l'oratori qu'ha d'esser reduít á la forma y dimensions que antigament tenía, fent un cos ab lo claustre de Santa Margalida ab bon pensament allá conservat", foren "obsequiats ab un berenar á la mallorquina ahon no hi mancaren els congrets de Sant Geroni, ni l'ensaymada bamba feta á Valldemossa" (*ibid.*).

⁶⁹ Cf. GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, p. 43-45, i FORTEZA: "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", IV, 501. Sobre aquesta fotografia, vegeu també *La Veu del Montserrat*, 18 de juny de 1887, 199.

⁷⁰ Tomàs FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", IV, 501.

⁷¹ Cf. Tomàs FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", IV, 501-502, i GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, 45.

⁷² POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. VII, 114. FORTEZA, "Del viatge á Mallorca dels poetes catalans y del mitxjorn de França", IV, 502, comenta: «Al mateix día dins el vapor *Lulio* los donávam lo darrer abraç, franch, escalfat, germanívol, y los volíam dir: "encare hi ha á Mallorca maravelles que no heu vistes; Randa, Pollensa, Formentor, el Gorchblau, Lluch, el Torrent de Pareys son dignes d'una segona excursió. Tota hora 'us esperarà ab sos encants la naturalesa y ab son amor nostres braços: tornau".»

Mossèn Verdaguer va tornar exultant del seu periple mallorquí.⁷³ El dia 20 de maig escrivia al terratinent vigatà Josep Miquel Cirera i Albareda –que ja hem trobat en qualitat d’amfitrió de Collell a Palma–: “Los catalans, com los francesos, venim contentíssims de Mallorca; a mi’m sembla que vinch del paradís. Déu me fassa la gràcia de poderhi tornar”. No solament li donava “gràcies per tot y a tots” els seus familiars,⁷⁴ sinó que li comentava:

“Hauran rebut y acabaran de rebre uns quants llibres meus. ¿Los serà gayre molest enviarlos a los distingits lletrats a qui van adressats? Quant sento donarlos tanta pena; mes no sé l’adresa de molts d’ells.

Per vostès sí que voldria un llibre millor, mes no’n fa ma pobre fàbrica: *quod autem habeo hoc tibi do.*”⁷⁵

Sabem que es tractava d’exemplars dedicats de *Lo somni de Sant Joan*, que acabava d’aparèixer en la seva segona versió, adreçats a Josep Cirera mateix, a Antoni M. Alcover, a Josep Lluís Pons i Gallarza, a Joan O’Neill, a Jeroni Rosselló, a Tomàs Forteza, a Francesc Manuel de los Herreros i la seva filla Manuela, a Joan Alcover, a Josep M. Quadrado, a Joan Lluís Estelrich, a Mateu Obrador i a Miquel Maura.⁷⁶ Josep M. Cirera i Mas, fill de la casa, contestà a Verdaguer el 31 de maig fent-li saber que havien rebut «el dia 27 sa molt afectuosa carta juntament ab lo paquet dels catorze exemplars del preciós llibret nou, “Lo Somni de Sant Joan”» i que ja n’havien lliurat tres: a Antoni M. Alcover,⁷⁷ a Josep Lluís Pons i a Joan O’Neill, que havien “quedat complagudíssims del obsequi que ha tingut a bé destinarlos”.⁷⁸ I continuava: «Avuy mateix procuraré que’ls altres exemplars quedin en poder de sos duenyos feta excepció del que va dedicat al Sr. Director de “El Ancora”, a qui anomena vostè Gabriel, sent aixís que son nom és Miquel, y no’l posaré en sas mans fins que tingui ordre de vostè per ferho quedantli d’aquest modo llibertat pera subsanar la equivocació que petí cas de que li sembli que convingue, o sinó, també li entregaré el que m’envià si aixís li sembla convenient. D. Gabriel, és germà del Sr. Director de “El Ancora” y es pintor».⁷⁹ Un catorzè exemplar, especial, era per a l’arxiduc Lluís Salvador,⁸⁰ que n’agraí la tramesa el 10 de juny.⁸¹ L’any següent Verdaguer féu arribar encara uns altres exemplars de *Lo somni de Sant Joan* a mossèn Josep Tarongí, aleshores

⁷³ A mitjan maig 1887 feia saber a Collell que Francisca Arnau havia mort “dos dies abans d’arribar nosaltres de la Daurada” (*Ep.*, VI, 53).

⁷⁴ Segons Casacuberta i Torrent i Fàbregas, “sembla que Collell y Verdaguer s’hostatjaren a la casa dels Cirera-Mas, en llur estada a Palma, i visitaren Son Mas des Pla del Rei, a Valldemossa, antiga propietat dels Mas” (*Ep.*, VI, 56).

⁷⁵ *Ep.*, VI, 55-56.

⁷⁶ *Ep.*, VI, 56, n. 3.

⁷⁷ L’agraí cordialment el 3 de juny de 1887 (*Ep.*, VI, 61-63).

⁷⁸ Carta del fons Verdaguer-Panadés, de l’Arxiu Nacional de Catalunya (cf. “Antoni M. Alcover i Jacint Verdaguer”, 201-202).

⁷⁹ L’1 de juny Verdaguer li contestà que no era la primera vegada que confonia el director de *El Ancora* amb el seu germà Gabriel (*Ep.*, VI, 60).

⁸⁰ Cf. *Ep.*, VI, p. 60.

⁸¹ *Ep.*, VI, p. 67.

canonge al Sacromonte de Granada,⁸² i a Miquel dels Sants Oliver, que li n'agraïa cordialment la tramesa l'1 de juny de 1887.⁸³

Aviat arribarien hores difícils per a Verdaguer, que seria allunyat de Barcelona i rellevat del seu càrrec al palau de Comillas. Mentre era a la Gleva, en uns moments especialment durs, des del punt de vista personal i des del punt de vista econòmic, no li mancà la protecció de l'arxiduc Lluís Salvador, gràcies a la invitació del qual passà dotze dies a Mallorca el desembre de 1894. Els passà a Miramar, lliurat a la lectura, a l'escriptura i a la meditació.⁸⁴ Com ell mateix comentava a Antoni M. Alcover en una carta del 21 d'agost de 1898: "Fa quatre anys passí a corre cuyta per Palma; dos poetes m'acompanyaren al vapor, [Tomàs] Forteza y [Pere] Orlandis [...]. No tinguí temps de visitar sinó al Sor. Bisbe [Jacint Cervera] y al insigne Quadrado".⁸⁵

D'aleshores ençà Verdaguer no tornaria mai més a Mallorca, però s'hi mantindria en contacte de moltes maneres i la seva obra hi seria coneguda i apreciada. Els seus amics mallorquins no li varen girar mai l'esquena, tot i que patien en veure els seus conflictes amb el bisbe de Vic i amb el marquès de Comillas.⁸⁶ La seva mort donà lloc a articles laudatoris d'escriptors tan diversos com Antoni M. Alcover, Miquel Costa i Llobera, Gabriel Alomar o Joan Torrendell i la seva memòria es mantingué a través de la premsa –d'una manera molt especial gràcies a Miquel Duran, l'editor d'Inca– i a través de les velles i noves generacions d'escriptors.

Per donar-ne només una mostra, voldria referir-me a les bellíssimes pàgines autobiogràfiques de Maria Antònia Salvà, escrites per a la revista barcelonina *Cristiandad* i incloses a les seves memòries *Entre el record i l'enyorança*.⁸⁷ Maria Antònia només veié Verdaguer de lluny, un dia que va celebrar missa discretament a la Seu de Palma –probablement durant el seu darrer viatge–, però en sabia de memòria *L'Atlàntida* i el *Canigó* i reconeix que l'obra verdagueriana tingué molta influència sobre la seva poesia. Després de la guerra, malgrat les dificultats del moment, els cenacles literaris no oblidaren mai Verdaguer i la correspondència acabada de publicar entre Maria Antònia Salvà i Miquel Ferrà ens testimonia que Maria Antònia mateix va fer de bon grat una conferència a Lluçmajor al començament de 1946, tal com ho explica en una carta de l'1 de febrer: "He presidit un Homenatge a Verdaguer en el Centre d'Estudis Parroquial donant una conferència sobre el poeta i la seva obra. A qual-se-vo! altra part no m'hauria atrevida a *descubrir* el gran poeta; a Lluçmajor sí, i *amb molt de gust*. Jo mateixa havia fet una tria de poesies d'ell, les que em semblaven mes a propòsit per esser compreses, poesies que

⁸² *Ep.*, VI, p. 112-113.

⁸³ Carta conservada al fons Verdaguer-Penedés, Arxiu Nacional de Catalunya.

⁸⁴ Cf. GUILLEUMAS: *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, 50-55, i Joan TORRENT I FÀBREGAS: *Mossèn Cinto a la Gleva*, Barcelona, 1965, 221-231.

⁸⁵ *Ep.*, X, p. 216.

⁸⁶ Vegeu els meus treballs sobre Marià Aguiló i Costa i Llobera, ja esmentats.

⁸⁷ Maria-Antònia SALVÀ, "Verdaguer", dins *Entre el record i l'enyorança*. Mallorca, 1955, 25-30.

foren recitades i aplaudides. Hi hagué també sa part de música. L'acte va estar molt ple, i molt concorregut, i molt celebrat de tot hom. Ja pots pensar que jo no ho havia mogut, però m'hi vaig prestar en cos i ànima. Tant com em planyia de la relativa fredor amb que s'havia pres, a Mallorca, el centenari Verdaguèria! Qui m'ho hagués hagut de dir que a Lluchmajor hi tendria una mica de ressonància! Vaig ocupar, com deïa, la presidència, (entre el Rector i el Batle) i el meu gest fou molt aplaudit (*alábate pollo*). Fins i tot hi hagué un senyor qui digué a-n En Francesch nebot, que jo tenia un mallorquí "molt maco"». ⁸⁸

Maria Antònia Salvà havia après el nom de Verdaguer «de mon pare en els meus anys de nina i en circumstàncies ben remarcables: En Miquel Costa, estudiant aleshores de lleis a Barcelona, havia escrit a mon pare una carta parlant-li dels Jocs Florals en els quals acabava d'esser premiat amb un *accèsit* (!), i estenent-se en alabança de les composicions premiades aquell any [1874], particularment de la d'En Ramon Picó (mallorquí i de Pollença, com ell), que havia obtinguda l'*Englantina*, prosseguia dient:

"Dulcísima y también grande en mérito es la que ganó el premio de la *Violeta*, la balada religiosa *Sant Francesc* de mi amigo el joven sacerdote de Vich Jacinto Verdaguer. Este poeta es digno de la patria de Balmes. Poeta de nacimiento, dotado de una gran fuerza de sentimiento y de expresión, ganaba premios en los Juegos Florales cuando aún trabajaba en un predio cuyos dueños le permitían asistir a las clases del Seminario de Vich. Hoy es un sacerdote ejemplar y el príncipe de los poetas de Cataluña. Nadie adivinaría en él, a través de su sencillez y humilde vulgaridad en lo exterior, al autor de las místicas poesías que han de ser la gloria de su lengua; nadie le creería el autor delicado del *Plor de tórtora* ni el enérgico poeta de la *Nit de sang*". ⁸⁹

Hem començat parlant de Marià Aguiló i podem acabar recordant que si Miquel Costa i Llobera i Ramon Picó i Campamar i tants altres mallorquins conegueren Verdaguer, l'admiraren i l'estimaren fou precisament a través d'ell i a través de les múltiples persones que es movien en el seu cercle d'amistats. És bo de recordar-ho precisament en aquest casal Aguiló i en aquesta institució centenària que va acollir de bon començament l'obra del nostre poeta. Ja el número 18 del seu butlletí, el 25 de setembre de 1885, en reproduïa "L'aura", dedicada "Als excursionistes", amb una nota que deïa: "La poesía que publicamos sintetiza y representa tan plenamente el espíritu y fin de nuestra sociedad, hermana gemela de las catalanas excursionistas á quien está dedicada, que la reproducimos gustosos, en la seguridad de que hemos de complacer aún á los que hayan saboreado de antemano esa obra maestra del autor de los *Idilis y cants místichs*". ⁹⁰

⁸⁸ Miquel GAYÀ SITJAR: *Epistolari de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà*. Edició a cura de Francesc Lladó i Rotger. Mallorca, 2006, 375. Vegeu altres referències a Verdaguer i a aquest homenatge a l'índex onomàstic final.

⁸⁹ SALVÀ: "Verdaguer", 25-26.

⁹⁰ *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, I (1885-86), núm. 18, p. 6.

RESUMEN

Con motivo de las *Primeres Jornades d'Intercanvi cultural* el autor recogió las noticias en torno a la estrecha vinculación del poeta con sus amistades mallorquinas, de manera especial con diversos miembros de la familia Aguiló. Relaciones que cristalizaron en su primer viaje a Mallorca en 1883, así como en su estancia algo más larga durante el año 1887. Las referencias a la Isla quedaron perfectamente reflejadas en la obra verdagueriana.

ABSTRACT

This paper deals with the links between the poet Jacint Verdaguer and his Majorcan friends, in particular with some members of Aguiló's family. This relationships focused on the first travel in 1883, as well as a longer lingering in 1887. According to that starting point, the author follows the Majorcan references on his works.